

Biografija (i autobiografija) ljudi raznolikih zanimanja danas je doduše gotovo najpoželjniji žanr i publicističkoga, i književnoga, i folklorističkoga, i znanstvenoga diskursa, te je vjerojatno otuda i tako uokvireno i određeno istraživanje Divne Zečević u ovoj njezinoj najnovijoj knjizi. Prvi dio knjige čini autoričin znanstveni tekst (stranice 7.-135.) kojemu slijede izvorni tekstovi spomenutih autora (stranice 139.-249.).

Čitatelj je upućen na životopise svetaca i svetica prema objavljenim tekstovima trojice autora iz 18. i iz 19. stoljeća: Štefana Zagrebeca (1688.-1742.), Hilariona Gašparotija (1714.-1762.), Ignaca Kristijanovića (1796.-1884.). Navodimo svece čiji su životi bili primjerom autoričine interpretacije: sv. Juraj, sv. Lovro, sv. Mihajlo arhanđel (Štefan Zagrebec), sv. Margarita, sv. Doroteja, sv. Apolonija, sv. Skolastika (Hilarion Gašparoti), sv. Todor, sv. Agata, sv. Godoleva, sv. Anastazija i Krizogonuš (Ignac Kristijanović).

Sama se tema izravno nastavlja na prethodni autoričin rad o hrvatskim pučkim propovijedima 18. i 19. stoljeća (*Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. st.* Osijek 1993.), ali izbor, akcentuiranje i poentiranje tema iz izabranih tekstova u ovoj knjizi nedvojbeno proizlazi iz autoričine znanstvene znatiželje posljednjih godina.

Svetost svakoga od navedenih svetaca i mučenika u intepretaciji je Divne Zečević donekle određena Jollesovom književnom koncepcijom: Čudo jest signum, Božji dar te svečevo tijelo, ali i svi predmeti i sve što je bilo u dodiru sa svecem, može postati izvorom čuda, odnosno priče koja ulazi i u svečev životopis, ali i u kasnije priče o njemu. Čuda su oblik komunikacije između dvaju svjetova: fizičkog i metafizičkog ("Vrijeme istraživanja"). Autorica se pita što čini život sveca: doba prije ili doba poslije prihvaćanja vjere — ili prava (poželjna) biografija nastaje poput prave usmene priče tek mnogo kasnije, nakon zemaljskoga života kad više nije moguća intervencija u sam život, već joj vjerodostojnost daju zapisi i prepričavanja čuda, starih i novih. U taj okvir ulazi i mučeničeva smrt da bi se primjerom izborio status sveca. Stoga je svojstvo pučkih književnih popularizacija upravo na promjeni težišta u odnosu na životopise starijih razdoblja: nije više važan svetački način života već je mnogo važnija mučenička smrt ("Izazov mučeničke smrti").

Autoričina je osobna vizura ono što aktualizira te tekstove i što ih vremenski proteže mnogo duže od njihova doba. Usporedbama životopisa istih svetaca iz ranijih i kasnijih zapisa, primjerima iz vlastitih terenskih istraživanja u kojima se naziru tragovi vjerovanja u čuda iz pisanih tekstova, svetački životopisi dotiču i kraj 20. stoljeća. Primjerice, legendarna priča o čudotvornoj vodi i izvoru ispod lipe u Cerniku, što se izravno veže uz životopis bl. Augustina Kažotića, ilustrira s jedne strane književne mode i modele što su bili dominantnima u doba nastanka životopisa (epiteti što ih sveci dobivaju u to doba) ali, s druge strane, slabljenje pobožne religijske poruke do usmenoga pripovijedanja kao legendarne priče, gdje je tek na margini sačuvana svetost, ali je element čuda desakraliziran, ne plaši, ne ulijeva više strahopoštovanje već je sveden na svakidašnjost, na neutralnu priču.

U poglavlju "Nebeska i zemaljska domovina" autorica zamjećuje promjene u poimanju zemaljske domovine: u 18. st. domovina je uži zavičaj, a u 19. st. to je već pojam širi od zavičaja, predstavljen kao raj i najuže povezan uz oltar: život se polaže na oltar domovine, a duša odlazi u nebesku domovinu. Svjetovnomu pojmu domovine prethodi kršćansko učenje o raju kao nebeskoj domovini, a ta je veza čvrsta i do naših dana — zemaljska domovina ni danas nije sasvim oslobođena od projekcije nabožnoknjiževne predodžbe raja.

Divna Zečević, Poželjne biografije, Životopisi svetaca 18. i 19. stoljeća u hrvatskoj književnosti, Durieux, Zagreb 2000., 263 str.

Poglavlje "Antagonizam prema ženama" razmatra položaj ženskoga roda u životopisima svetaca. Kršćansko učenje o jednakosti duša ne ukida netrpeljivost prema ženama koje su socijalno usporedive s kmetovima i označene kolektivnom krivnjom za uvođenje smrti u ljudski život (interpretacijom biblijske predaje o Evi). Vrag je ponižen time što ga je pobijedila jedna žena, iako je zapravo riječ o Bogorodici. Životopisi su pod utjecajem mizogine literature, a negativan odnos prema ženama nije vidljiv samo iz primjera nego i iz izravnih pouka po kojima muž za ženu treba biti "strah i trepet".

U poglavlju "Uzvišeni primjeri i uzvišeni osjećaji" D. Zečević raščlanjuje način proizvodnje uzvišenih osjećaja u sferi pučke književne naive namijenjene najširem sloju čitatelja. Životopisi svetaca utilitarno opisuju nepredočivo. Paklene muke i ovozemaljsko mučenje svetaca ustrajno se naturalistički ponavljaju. Uništavanjem prolazne tjelesnosti uzvisuje se duša: opisi nasilja nad tijelom konkretiziraju vjeru. U tome književnom postupku autorica, pozivajući se na Lihačova i Le Goffa, iščitava dugotrajnost srednjovjekovnoga pogleda na svijet koji bezuspješno nastoji u vremenitome i propadljivome otkriti vječnost.

Sličnim postupkom, kontrastom iskustvenog i neiskustvenog, poslužio se i Štefan Zagrebec početkom 18. st., uspoređujući nebesku gozbu i seosku svadbu, o čemu govori poglavlje "Pouka o neizrecivom: nebeska gozba i seoska svadba". Nebesko blaženstvo ne može opisati ni anđeo, to blaženstvo može osjetiti samo onaj kojemu u srcu gori oganj ljubavi Božje. Popularnost nabožnoga štiva 18. i 19. stoljeća D. Zečević uspoređuje sa živim pripovijedanjem usmenih predaja: i tu je nazočna stalno otvorena veza ovostranog i onostranog, budeći u čovjeku strah i nesigurnost, ali isto tako nudeći nadu, utjehu i književnu hranu gladnoj imaginaciji. Poglavlje "Prijetnje i kazne onima koji ne slave svece i svetke" upozorava na propovjedničke egzemple koji odjekuju i danas u motivima usmenih predaja; poglavlje "Čudesno štivo o čistom porođaju i uskrsnuću" bavi se bezbolnim porođajem Isusovim i analognim uskrsnućem bez otvaranja groba te uopće biblijskim analogijama u životima svetaca; poglavlje "Metaforika borbe. Sveci su ratnici" raščlanjuje svetačko ratovanje s tijelom i "vojujući značaj crkve" koji se u 20. st. zamjenjuje dijalogom s nevjernicima; poglavlje "Transformacija nimfe" obrađuje pretvaranje antičkoga predloška u kršćanski — nimfe postaju čistim djevicama; u poglavlju "Židovi i kolektivna krivnja" autorica se kratko osvrnula na antisemitizam u Hrvatskoj 18. i 19. stoljeća. U poglavlju "Egzempel — zbirka malih formi" nalazimo pregled poimanja egzempla kao književnoga žanra, te zalaganje za pristup i tumačenje koji bi bili elastičniji od svake definicije. Životopisi svetaca u 18. i 19. st. prave su zbirke egzempla koji najčešće nose obilježja estetike paradoksa. Čitanje o čudima u životima svetaca otvara svakodnevicu prema onostranom svijetu, a u književnom je to smislu otvor prema imaginaciji na koju svi imaju pravo. Poglavlje "Svi za jednoga — jedan za sve!" bavi se korijenima te poznate političke devize u nabožnom štivu, ujedno naglašavajući utjecaj toga štiva na svjetovne, posebno sentimentalne romane. U posljednjemu poglavlju "Biografija u procijepu" životopisi svetaca su smješteni na razmeđu svjetova. Životom na ovom svijetu čovjek dokazuje pripadnost onomu svijetu. Ostajući i ovdje vjerna književnoznanstvenoj interpretaciji (i književnoantropološkim zapažanjima), autorica primjećuje motivske srodnosti biografija svetica s današnjim tekstovima novinskih "crnih kronika" te čak izravno dovodi u vezu Kristijanovičev tekst o mučenici sv. Godolevi (iz 1871.) s prvim poznatim prevedenim "krimićem" u nas ("Ubojstvo u Bermondseyu" iz 1851.), zamijetivši u tome profanizaciju životopisa svetaca i miješanje žanrova.

Završna rečenica poglavlja pojašnjava nam i naslov knjige: "Poželjna je biografija ona koja estetikom paradoksa ujedinjuje dva raznorodna svijeta u proživljenom životu pojedinaca, svetaca i svetica."

Ljiljana MARKS i Ivan LOZICA

Zbornik radova 31. kongresa Njemačkog društva za etnologiju, održanog 1997. na sveučilištu u Marburgu, a na poziv Instituta za europsku etnologiju i istraživanje kulture, posvećen je kategoriji roda kao jednoj od djelatnih analitičkih odrednica suvremenog istraživanja kulture, te donosi niz svježih istraživanja i metodološki inventivnih radova nastalih u sklopu polja koje naš teorijski krajolik označuje prije svega anglo-američkom posuđenicom, polja naime tzv. *gender-studies*.

S obzirom da su se hrvatska etnologija i folkloristika problemom antropologije spola bavile tek sporadično i reklo bi se nasumično — premda im svakako u zaslugu valja ubrojiti razvidnu osjetljivost na tu, neosporivo pertinentnu dimenziju kulturnih pojava — opomena što stiže iz nacionalne znanstvene tradicije koja im je godinama bila pouzdanom sugovornicom u promišljanju disciplinarnih odabira, te koja danas u "kategoriji roda" vidi jedan od nemiloilaznih rastera kulturoloških tumačenja, ne bi smjela ostati bez odjeka. Pritom ipak ne mislim da bismo to neobrađeno polje morali sustavno terenski, analitički i interpretativno preorati, nego da bismo zasigurno, shodno svojem nemalom postojećem znanstvenom potencijalu, u ovome zborniku mogli uočiti impozantan uzor širini, raznovrsnosti i poticajnosti pristupa i razina na kojima se odnos i tvorba muškosti i ženskosti kao sučeljenih, a ipak i mnogostruko prepletenih, dodirnih i premošćivanih kulturalnih konstrukata dade razaznati i problematizirati.

Zbornik naime umjesno upozorava u kojoj je mjeri aktivacija spomenutog rastera, kako se izrazila jedna od izlagateljica, Gitta Böth, "dobra vježba propitivanja očiglednog, što je na kraju krajeva temeljna značajka znanosti". Okupljeni radovi, treba li uopće naglašavati, raznolikih su disciplinarnih provenijencija, od plenarno izloženih meta-etnoloških, što se dotiču udjela kategorije spola u povijesno naumljenoj etnologiji (S. Götsch), u literaturi o običajima (Ch. Burkhardt-Seebass), u etnologiji društvenih rodnih uloga (R. B. Bottigheimer, C. Lipp, H. Schwedt), u proučavanju materijalne kulture (K. Löffler, B. Rogan) i spiritualnosti (L. Dégh) ili pak u terenskome radu (I-M. Greverus), preko kulture i simbolike tijela (B. Duden, U. Gyr, S. Kienitz, W. Leimgruber, W. Pulz), nadalje jezika i usmene književnosti (S. Wienker-Piepho, H. Alzheimer-Haller, S. Neumann, Christoph Schmidt), kao i postindustrijskih rituala i običaja (B. Krug-Richter, G. Hirschfelder, P. Tokofsky, H. Willi Wey), sve do religije, politike i ideologije (preciznije, ezoterike "new age"-a, desničarskih skupina i postkomunističkih lomova s kraja 20. st. — I. Tomkowiak, D. Sedlaczek, A. C. Groffmann, S. M. Tscherwonnaja), ali i nešto manje preuzetnih interpretativnih poprišta, poput odjeće (G. Böth), životnog stila i (životnog) prostora (Ch. Keim, L. Koch-Schwarzer, S. Kübler), s ove i s one (kompjutorsko-virtualne) strane ponuđenih svjetova. Kad smo već kod tehnike, upozoravam da toj temi pripada zasebna skupina triju radova, redom posvećenih diskursu modernosti vezanoj uz maskulinističku konceptualizaciju tehnološke invazije, ovdje oprimjerenu dvama prijevoznim sredstvima — biciklom i automobilom (K. Ek-Nilsson, P. Naumann-Winter, K. Eisch).

Ukopanost žensko-muške razdjelnice isprešarana je ovdje ne samo potragom za razmjerno manje kapitaliziranim terenskim područjima urbane (A. Schöne), turističke (G. Welz), potrošačke (G. M. König, U. Bechdorf) ili pak Internet-kulture (B. Tobler) nego i za inim istraživačkim polarizacijama koje tu, odnedavna u rang "dostojnih tema" uzdignutu podjelu prijete ozbiljnije podrovati, kao što su djetinjstvo naspram mladenaštva i kulture

Männlich, Weiblich. Zur Bedeutung der Kategorie Geschlecht in der Kultur, hrsg. von Christel Köhle-Hezinger, Martin Scharfe, Rolf Wilhelm Brednich, Waxmann, Münster - New York - München - Berlin 1999., 540 str.